

چهل نکته خواندنی درباره حرم امام رضا علیه السلام

نکته ۱

در سال ۲۰۳ و به قوی ۲۰۲ هجری قمری که حضرت رضا علیه السلام در طوس به شهادت رسیدند بدن مطهر آن امام همام را در باغ حمید بن قحطبه و در کنار قبر هارون خلیفه عباسی به خاک سپردند و نخستین بنای حرم مطهر همان بقعه هارون الرشید است که بعدها حرم را روی دیوارهای قدیمی آن بنا نهادند و از آن به بعد طوس به مشهد الرضا تغییر نام یافت.

نکته ۲

در سال ۴۰۰ هجری قمری به دستور سلطان محمود غزنوی بنای بقعه و حرم تجدید بنا و مناره‌ای بر آن افزوده شد و پس از آن در زمان‌های مختلف اقداماتی به مرور صورت گرفته است.

نکته ۳

سنگ مرقد نخستین که برای مشخص نمودن مدفن امام بر زمین نصب شده، سنگ بنای ساخت ضریح هم بوده است. آنچه مسلم است تا قرن هشتم هجری قمری ضریحی بر مضع شریف نصب نبوده است.

نکته ۴

در ابتدا حرم مطهر به صورت بنایی ساده، با مصالح ویژه آن دوران بنا شده بود، چنانکه بقعه مطهر تنها یک در ورودی ساده در پیش روی مبارک داشت و دارای تزئیناتی مختصر به سبک آن زمان بود.

نکته ۵

مشهور است که از زمان صفویان گذاشتن ضریح بر مرقد امام مرسوم شده است و برخی احتمال دادند که ساخت ضریح از عصر تیموریان متداول گشته است.

نکته ۶

۲۸ هزار لامپ در حرم امام رضا علیه السلام روشن می‌باشد، که اکنون علاوه بر ۲۸ هزار شعله برق، شش هزار لوستر نیز در ابعاد مختلف و با قدمت‌های طولانی مورد استفاده قرار گرفته است.

نکته ۷

ضریح اول، ضریحی چوبی بوده، با تسمه‌های فلزی و پوششی از صفحات طلا و نقره. این ضریح در زمان شاه طهماسب صفوی یعنی سال ۹۵۷ هجری قمری ساخته و بر روی صندوق چوبی مضع منور نصب می‌شود. در سال ۱۳۱۱ همزمان با تعویض صندوق به دلیل فرسودگی پایه‌ها ضریح برچیده شده، پوشش طلا و نقره و جواهرات آن از چوب‌ها جدا و به خزانه آستان قدس منتقل می‌شود.

نکته ۸

در زمان تولیت میرزا سعیدخان برای مصون ماندن نذورات داخل ضریح دوم، شبکه و پوشش طلایی روی ضریح منور قرار می‌گیرد، و بدین ترتیب سقف آن پوشش می‌یابد. این ضریح به دلیل وقف دائمی بودن تا قبل از شروع عملیات جایگزینی و نصب اخیر ضریح

مطهر جدید یعنی پنجمین ضریح بر مضجع شریف و زیر ضریح پیشین قرار داشت. ضمن عملیات اخیر محل نصب این ضریح تغییر یافت و به قسمت تحتانی حرم مطهر منتقل گردید .

****نکته ۹****

ضریح دوم، ضریحی بوده فولادی مرصع، معروف به ضریح نگین نشان. این ضریح در سال ۱۱۶۰ به دستور شاهرخ فرزند رضا قلی میرزا نوه نادرشاه ساخته و به وقف بر فراز مرقد شریف نصب می‌شود. ضریح فولادی یا ضریح نگین نشان سقف نداشته، پنجره‌ها و شبکه‌های چهار طرف آن دارای گوی و ماسوره‌هایی بوده است که با نگین‌های کوچک یاقوت و زمرد تزیین یافته و تعداد آنها به ۲۰۰۰ بالغ می‌شده است. به دلیل وضعیت ویژه این ضریح ذیلاً به عین کتیبه آن اشاره می‌شود: «نیاز رحمت ایزد مستعان، و تراب اقدام زوآر این آستان ملک پاسبان، سبط سلطان نادر شاه الحسینی الموسوی الصفوی، بهادرخان به وقف و نصب این ضریح و قبه‌های مرصع چهار گوشه ضریح مقدس مبارک موفق گردید. (سنه ۱۱۶۰ اقمری)

****نکته ۱۰****

در عصر پادشاهی فتحعلی شاه قاجار ضریحی فولادی و ساده به ابعاد (۴×۳) و ارتفاع ۲ متر ساخته و روی ضریح نگین نشان (ضریح دوم) نصب می‌شود که در اصل ضریح سوم محسوب می‌شود .

****نکته ۱۱****

سقف ضریح سوم با چوب‌های طلاکوب پوشش داشته و در سمت پایین ضریح در کوچک مرصعی قرار داشته است. به دلیل کوچکی و غیر مناسب بودن این ضریح پس از مدتی برداشته شده و به جای آن ضریح چهارم نصب می‌گردد. در حال حاضر این ضریح در موزه مرکزی آستان قدس رضوی در معرض تماشای بینندگان قرار دارد.

****نکته ۱۲****

ضریح چهارم ضریح ملمع یا ضریح طلا و نقره، معروف به شیر و شکر است، این ضریح در سال ۱۳۳۸ بر روی ضریح نگین نشان یا ضریح دوم نصب می‌گردد.

****نکته ۱۳****

طراحی ضریح چهارم توسط مرحوم استاد حافظیان انجام یافته و تحت نظارت ایشان کار اجرا و قلمزنی توسط مرحوم استاد هنرمند حاج محمد تقی ذو فن اصفهانی انجام گرفت .

****نکته ۱۴****

پایه‌ها، ستون‌ها، کتیبه‌های سیمین با نقش‌های مختلفی در نهایت مهارت قلمزنی شده بود. بین هر دو زاویه از پنجره‌های ضریح مقدس یک صفحه بیضی شکل از طلا، که مجموعاً به هیجده عدد می‌رسید و هر یک به وزن تقریبی پنجاه مثقال بود احادیثی درباره فضیلت زیارت حضرت رضا علیه السلام به خط حاج شیخ احمد زنجانی معصومی کتیبه نوشته شده است .

**** نکته ۱۵ ****

بر روی هر یک از دهانه‌های ضریح مقدس، از سمت پیش روی مبارک اسمی از اسمای چهارده معصوم علیهم السلام بر صفحه‌ای فیروزه نشان از طلا و به خط ثلث و به قلم مرحوم حاج شیخ احمد زنجانی معصومی مکتوب بود. در بالای صفحات بیضی شکل، کتیبه‌ای از نقره به طور برجسته، سوره مبارکه هل اتی را به قلم همان کاتب در برداشت .

**** نکته ۱۶ ****

ضریح چهارم دارای ۴/۰۵ متر طول و ۳/۰۶ متر عرض و ۳/۹۰ ارتفاع و ۱۴ دهانه به نشان چهارده معصوم بوده است. اضافه بر بهره‌برداری از طلا و نقره و جواهرات .

**** نکته ۱۷ ****

در چهار گوشه ضریح چهار خوشه انگور به عنوان نمادی از نحوه شهادت حضرت قرار داشت. بالای کتیبه سوره مبارکه «یس» و بر لب ضریح چهل و چهار برگ از نقره ملمع بین چهل و چهار گلدان ملمع نصب شده بود که بر روی صفحه مدور و محدب هر یک از آنها اسمی از اسمای حسنی الهی به طور برجسته و به خط ثلث و به رنگ سفید در زمینه لاجوردی مکتوب بود .

**** نکته ۱۸ ****

پس از گذشت بیش از چهل سال از نصب ضریح پیشین موجباتی همچون فرسودگی، و سست شدن پایه‌ها و ساختار ضریح و ساییدگی پوشش و روکش‌های نقره‌ای و طلائی آن، ساخت و نصب پنجمین ضریح را ضروری می‌نمود.

**** نکته ۱۹ ****

به دستور مقام معظم تولیت آستان قدس رضوی حضرت آیه الله واعظ طبسی، از سال ۱۳۷۲ مطالعات و بررسی‌های مقدماتی ساخت ضریح آغاز گردید، و به دنبال آن طرح‌های متعددی از طرف هنرمندان نامی کشور ارایه شد و نهایتاً توفیق طراحی ضریح نصیب استاد برجسته نگارگری کشور جناب آقای فرشچیان گردید .

**** نکته ۲۰ ****

به منظور ساختن آخرین ضریح نخست بر اساس طرح موجود پایه‌ها و ساختار ضریح که ترکیبی از کار آهنگری و نجاری است توسط واحدهای مربوطه در آستان قدس رضوی در نهایت استحکام انجام گرفت و ساختاری مرکب از آهن و فولاد و چوب گردو برای نصب روکش‌ها و پوشش طلا و نقره ساخته شد.

**** نکته ۲۱ ****

با آماده شدن طرح استاد فرشچیان کار قلمزنی و زرگری و به عبارت دیگر اجرای طرح که اساس کار ساخت ضریح و صورت پذیری آنست از تاریخ ۷۵/۱۱/۱۲ تحت نظارت عالی‌ه هنری استاد فرشچیان شروع شد و از میان چند نفر از هنرمندان قلمزن همچنان توفیق کار قلمزنی ضریح مطهر، نصیب استاد خدادادزاده اصفهانی گردید .

**** نکته ۲۲ ****

پس از چهار سال با کار بی وقفه روزانه و بعضاً شبانه و همچنین با کار متوسط روزانه شش نفر در کمال ظرافت و امتیاز هنری و در نهایت صلابت و استحکام کار قلمزنی پایان یافت و ضریح برای حمل و نصب آماده گردید. از ویژگی های ضریح مطهر جدید، ضخامت پوشش نقره ای آن است که حتی بعضاً به بیش از سه میلیمتر می رسد .

**** نکته ۲۳ ****

سنگ پلاک پیشین مضجع، که مرکب از ۱۲ قطعه سنگ بود برداشته شده، به موزه مرکزی آستان قدس رضوی انتقال یافت، و به جای آن سنگ نفیس مرمر یکپارچه به طول ۲۰/۲ و عرض ۱/۱۰ و ارتفاع ۹۰ سانت که در نهایت جلا و صفا و زیبایی حجاری شده بود نصب گردید .

**** نکته ۲۴ ****

محدودیت وقف به نصب بودن ضریح و عدم جواز شرعی انتقال آن از یک سو و از طرف دیگر، وجود موانع و مشکلات جدی فنی و معماری بر سر راه استحکام سازی پایه های نصب ضریح جدید موجب گردید تا پس از بررسی و مطالعات زیاد چاره کار به انتقال ضریح به قسمت زیرین حرم مطهر و نصب محاذی اطراف مضجع شریف دیده شود.

**** نکته ۲۵ ****

عملیات اجرایی برچیده شدن ضریح پیشین و نصب پنجمین ضریح از شامگاه روز شنبه ۷۹/۱۰/۲۱، پس از مراسم غبارروبی آغاز گردید، و با هماهنگی کامل نیروهای فنی - تخصصی مورد نیاز به طور متوسط روزانه هفتاد نفر در سازمانی منظم و منسجم با تقسیم کار و تعیین مسئولیت هر یک از بخش های عملیاتی و مدیران مربوطه طبق جدول زمان بندی شده، تحت مدیریت جناب آقای مهندس مهدی عزیزیان، مدیر عامل سازمان عمران و توسعه حرم امام رضا علیه السلام به مدت پنجاه روز جریان خود را طی نمود. کار بنای عشق و کعبه مقصود، و فراز آمدن معبد خورشید در فضایی معنوی و شورانگیز آغاز شد .

**** نکته ۲۶ ****

از جمله اقدامات اساسی دیگری که همزمان با نصب ضریح مطهر صورت پذیرفت، بتون ریزی و کف سازی و مفروش نمودن کف حرم مطهر با سنگ های مرمر بسیار نفیس همراه با کانال کشی و برقراری سیستم تهویه و هوا دهی زمینی و دیواری است، و نیز مرمت آئینه کاری ها و کاشی کاری ها و کتیبه های روضه منوره از جمله دیگر اقداماتی بود که در جریان عملیات نصب ضریح به آن مبادرت شد.

**** نکته ۲۷ ****

در اطراف ضریح مطهر به نشانه چهارده معصوم چهارده دهانه به شکل محراب طراحی و اجرا شده است. سیر نقش ها و جهت قوس های آن یکدیگر را همراهی و تکمیل کرده، و مدار یگانه آنها که نهایتاً به مرکز و نقطه واحدی می رسد، تداعی کننده اصل اصیل عرفانی مشاهده وحدت در کثرت و کثرت در وحدت می باشد، و نیز وحدانیت ذات باری تعالی و قائمیت و بازگشت پذیری کائنات و ممکنات را به او متجلی می سازد.

**** نکته ۲۸ ****

در هشت لچکی چهار گوش ضریح مطهر، به سبک هنر اصیل ایرانی، از گل آفتابگردان که نمادی از شمس الشموس که یکی از القاب امام رضا علیه السلام است نقش‌هایی تعبیه شده است. در اطراف ضریح مقدس گل‌هایی پنج و هشت برگی به نشانه خمسه طیبه و هشتمین امام طراحی و اجرا شده است .

**** نکته ۲۹ ****

دو سوره مبارکه «یس» و «هل اتی»، در بالای ضریح مطهر به صورت کتیبه دور تا دور ضریح نوشته شده است. طول کتیبه بالایی یعنی سوره مبارکه «یس» دارای ۶۶/۱۷ و عرض ۱۸ سانتیمتر و طول کتیبه «هل اتی» ۱۶/۷۶ و عرض آن ۱۴ سانت می‌باشد، هر دو کتیبه و دیگر خطوط بیرونی و داخلی ضریح مطهر که مشتمل بر آیاتی از کلام الله مجید و اسمای حسنی الهی و نام‌های حجج خداوندی است، در کمال قوت و استحکام توسط خوشنویس نامی جناب آقای موحد نوشته شده است.

**** نکته ۳۰ ****

برای اولین بار پوشش داخلی ضریح مطهر، سقف و دیوارهای آن با نقش و نگارها و کتابت اسماء الهی، با خاتم کاری به طرز بسیار بدیع و زیبا تزیین یافته است. طراحی نقوش داخل ضریح مطهر، توسط استاد فرشچیان انجام یافته، و اجرا و یا خاتم کاری توسط استاد هنرمند کشتی آرای شیرازی و همکارانشان صورت پذیرفته است.

**** نکته ۳۱ ****

ضریح مطهر جدید حدود ۱۲ تن وزن داشته، ضخامت پوشش نقره‌ای و طلایی آن و اتصال روکش‌های بدون پیچ یکی از ویژگی‌های این ضریح است. طول ضریح ۴/۷۸ و عرض آن ۳/۳۷ و ارتفاع آن با محاسبه سنگ پایه ۳/۹۶ متر می‌باشد.

**** نکته ۳۲ ****

حرم مطهر مجموعه‌ای است تقریباً مدور، که مرکز آن مضجع منور امام ابوالحسن الرضا علیه السلام قرار دارد. همچنین حرم مطهر که گنبد درخشان و طلایی برفراز آن قرار دارد، تقریباً در مرکز بناهای آستان مقدس واقع شده، و از نقطه نظر معماری و هنری بسیار بدیع و استوار، و زیبا و دل‌انگیز است.

**** نکته ۳۳ ****

سقف حرم دارای دو پوشش است، پوشش اول: که از زیر مشهود است، به صورت مقعر و مقرنس بوده، ارتفاع آن از سطح حرم تا نقطه پایانی سقف ۱۸/۸۰ متر می‌باشد، و پوشش دوم: همان لایه خارجی گنبد مطلی است.

**** نکته ۳۴ ****

سالانه در این حرم مطهر بیش از ۷۰۰ هزار مَهر نماز مورد استفاده و جایگزین مَهرهای شکسته و کثیف می‌شود.

**** نکته ۳۵ ****

نام‌های حرم مقدس امام رضا علیه السلام به ترتیب ذیل می‌باشد :

آستان ملائک پاسبان - ارض اقدس - بقعه مبارکه - حرم مطهر - روضه رضویه - روضه مقدسه - روضه منوره - عتبه عالیه - قبله هفتم - کعبه آمال - مرقد ملکوتی - مرقد منور - مضجع شریف - معین الضعفاء .

**** نکته ۳۶ ****

حرم مطهر تقریباً به شکل مربع بوده، و مساحت آن پس از توسعه‌یی که پس از انقلاب اسلامی انجام شد، به ۱۳۹ متر مربع بالغ شده است، سطح حرم با سنگ مرمر مفروش گردیده، و تمام ازاره دور حرم با کاشی‌های ممتاز و ظریف چینی مانند، با رنگ‌های بسیار دلپذیر، مشهور به کاشی‌های سنجری مزین شده است، بر روی این کاشی‌ها آیات قرآن و احادیث معصومین علیهم السلام با خط رقاع و ثلث، همراه با نقش‌های اسلیمی نوشته و تزئین یافته است.

**** نکته ۳۷ ****

از طریق چهار صفا یا ممر حرم مطهر، با رواق‌های اطراف اتصال یافته، و زائرین از طریق آنها حضور حضرت تشریف حاصل می‌نمایند. پیش از این، در ضلع جنوبی حرم مطهر (پیش روی مبارک)، دو محراب بسیار نفیس و ممتاز از جنس کاشی چینی نصب بوده، که پس از توسعه به لحاظ قدمت و نفاست، به موزه آستان قدس منتقل شده است .

**** نکته ۳۸ ****

حرم مطهر در اوایل قرن ششم یعنی دوران سلطان سنجر سلجوقی، با کاشی‌های بسیار نفیس تزئین یافته، و وجود تاریخ ۶۱۲ هجری قمری، که بیانگر دوران سلطنت سلطان محمد خوارزم‌شاه می‌باشد، گویای اقدامات و فعالیت‌هایی است، که در این زمان، در زمینه توسعه و مرمت ابنیه حرم مطهر انجام یافته است .

**** نکته ۳۹ ****

حرم پاک امام، اضافه بر جلال معنوی و جذبه روحانی، و زیبایی و شکوه معماری، مزین به برخی از نفایس و مآثر ارزشمند است، تعدادی از هدایای بزرگان و حکمرانان گذشته، در قاب‌هایی تعبیه شده، در مکان‌هایی از حرم مطهر، در برابر دید زائران قرار دارد. این جواهرات و نفایس که در هشت قاب چیده شده، شامل ۱۰۴ قلم اشیای مختلف است. قدیمی‌ترین آنها سلیمانیه‌هایی است، با دور نقره، مربوط به ۵۵۰ سال قبل، و دیگر شمشیری جواهر نشان و خنجر الماس نشان، و مروارید و تسبیح و انگشترهایی از الماس و برلیان درشت.

**** نکته ۴۰ ****

گنبد حرم از آجر ساخته شده، و سپس روی آن را با الواح مسی، که روکشی از طلا دارد پوشانده‌اند، تذهیب این گنبد برای آخرین بار در سال ۱۰۱۰ تا ۱۰۱۶، در زمان شاه عباس صورت گرفته، و به طوری که از گفته‌های محققان بر می‌آید، رویه و سطح این گنبد پیش از آن کاشی‌کاری بوده است .